

felől közelítették meg mai településterületeiket. Ernst Wagner, a neves német történész is ilyen értelemben nyilatkozott az Erdélyi Szász Munkaközösség évi vándorgyűlésén 1985-ben Marburgban. Benkő Loránd és Alfred Prox megállapításai között azért sincs jelentős elvi ellentét, mert egy népcsoport megjelenése és egy helynév jelentkezése között néhány évtizednek el kell telnie.

SZABO T. ADÁM

ADATOK A TEMESKÖZ HELYSÉGNEVEIHEZ: AGYAGOS ÉS MENYES

A magyar nyelvterületnek a török időkbeli pusztulása nyomán -- néha mai napig felderítetlen -- legkülönösebb helység- és helynévváltozásoknak lehetünk tanúi.

Az erdélyi káptalan requisitorai 1597-ben Krassovecz, Gerlistye, Csudanovicza, Zsittin, Agadics, Ilsava másképp Majdán, Rekitova, Goruja stb. [poss., praed. ?] mint olyanokat említik, amelyek a krassói kerületben fekszenek. Sajnálatos módon az oklevelet csak regesztaszzerű kivonatban /a forrás közlése nélkül/ ismerteti PESTY FRIGYES /A Szörény vm-i hajdani oláh kerületek. Bp., 1876. 30--1/, s a nevek is mind átírt alakban szerepelnek. Ez -- e néven -- a mai Agadics helység első általam ismert felbukkanása.

1699-ben „poss. Agacsics” kerül elő Chus István karánsebesi harmincados birtoka, hol az 1717. évi összeírás már 72 [!] házat vesz számba /PESTY, Krassó II/1, 4/. Ez is a mai Agadics falu, Oravicabányától É-ra. Az ekkor szokatlanul népes helység feltűnése arra vall, hogy a régebbi településsel állunk szemben. -- Mi lehetett ez?

Későbbi adataink: 1690--1700: Agatis /Magyar-Török okmt. VII, 331 > MILLEKER, Délmo. 57/, 1717: Agadisch /SZENTKLÁRAY, Száz év ... I, 26 > I. h. 57/, 1723--25: Aggadisch /Uo. A-térk. mell. > I. h. 57/, 1786: Agadiesch /KorabLex. 5/, 1796: Agadisch /VÁLYI után PESTY i. h./, 1804, 1848, 1882: Agadics /KorabAtl.

XVII. t., GÜRDÖG Atl.², JUHOS Hnt./, 1895: Agadics, Agodics /Hnt./, 1909: Agadiciu /MR. I, 235/, 1926: Agadics, Agadici /Hnt./. A helységnév felbukkanása óta, úgy mutatkozik, alig-alig módosult.

MILLEKER BÓDOG az, aki először és utoljára, másoktól sem követve veti fel a gondolatot: „Csíklóvától É-ra, fekszik Agadics falu, amellyel Agyagos azonos.” /Délmo. közép. földrajza. Temesvár, 1915. 56/. A bizonyítással -- mint munkájában igen számos esetben -- sajnos adós maradt. Ezt kísérlem megpótolni.

A XV. sz.-ban kerül szemünk elé -- előzmények nélkül -- Krassó megyében Agyagos mezőváros. 1471-ben -- szeri Pósa fia István magtalan halála után -- Mátyás király Agyagos mezővárost tartozékaival Krassó megyében /más megyebéli birtokaival együtt/ guti Országh Mihály nádornak a nádasdi Ungor /~ Ongor/ János vajdának adományozza. Az erről szóló megújító és megerősítő oklevél 1475-ből maradt fenn.

Az OL-ban őrzött jó megtartású oklevél /Dl. 17 273/ adatai annak xerox másolata nyomán a következők /kiadva PESTY, Krassó III, 428, 430, 433 és 435/: 1471/475: opp. Agyagos cum pertinencys, 1471/472/475: opp. Agyagos cum pertinencys -- ez adatban a második a betű egyidejű betoldás az y és g betűk fölé!, 1472/475 és 1475: opp. Agyagos cum pertinencys.

Az oklevél -- sajnos -- nem kifogástalan kiállítású. Ennek okát a többszöri másolatban kereshetjük. Miután a tollhíbnak jelentősége van, erre később mutatok rá. Így az 1472/475. évi oklevél-átiratból /a birtokok felsorolásából/ kimaradt: Szentes, Kertvéles, Geredkuta, Bike, Ütvenablaka neve. Az 1471/475. évi oklevélben Meneső /Arad m./ nevét Menefyw-nek írták. A PESTY-féle kiadás sem hibamentes /1471/472/475: Salomonfalwa! és kimaradt Howalfalwa; 1472/475: Elyzabeth! [Szi-lági Erzsébet] és kimaradt Rugacz!/.

Úgy látom, hogy a két helységnév Agyagos -- Agadics egymásnak folytatása, azonban olyannyira változott, hogy összetartozásuk felismerhetetlenné vált. A jelenlegi Agadics név magyarázatára eddig két megoldást ismerünk. Az első -- inkább

népetimológia -- Pesty idézett könyvében van. Szerinte „A hely-
név állítólag egy török agára vihető vissza, ki itt lakott.
Minden esetre figyelmet érdemel, hogy Agadics lakóinak fele a
Turk nevet viseli” /I. h. II/1, 4/.

A másik névfejtést KNIEZSA ISTVÁN nyújtja /MR. I, 235/ a
latin Achatius > m. Akác személynévből. Névfejtése a DocVal.
196. lapján közölt 1366. évi „Akach” adaton alapul. Sajnos a
DocVal. ezen azonosítása téves, a község a napjainkig létezett
Akács községgel azonos /lásd Györffy I², 846/ a mai Beodra
/régén Böldre/ határában. Így célunkra e névfejtés nem haszno-
sítható, bár KNIEZSA névmagyarázata helyes /vö. Akach család-
nevet 1511, 1531: PodmOklt. II, 59, 438; Kisújbanya baranyai
község németajkú lakosainak is egy része az Agác vezetéknevet
viselte/.

Vissza kell térnünk a magyar Agyagos helységnévhez. Ez va-
lőszínűleg az ott folyó vízfolyás neve után keletkezett. A m.
agyag szó bizonytalan eredetű /TESz. I, 107/, talán inkább
i s m e r e t l e n eredetű /mert a MSzFE az előlegezett
ugorkori eredetet nem is tárgyalja. I. köt. és Szómutató/. --
A szó közismert jelentése mellett van „üledékes, zavaros” je-
lentése is /MNY. XI [1915.], 74/, amely fokozza azt a lehető-
séget, hogy víznévül felhasználják. 1512: fluv. Agyagos OklSz.
8; 1333: v. ~ p. Aghaguspothoka, Sáros m., AO. III, 42--3;
1402: Agyagas ~ Agyagospatak OklSz. 8, 851, 1047 és 1500: p.
Agyagos HédOklt. I, 351 Zemplén m.; 1353: riv. Agyagospatak
OklSz. 8, 755 stb.

Az ÚMTSz. szónknak agyig ~ agyig ~ agyik változatait is
ismeri. Hagyigács 'olyan hely, ahonnan agyagot hordanak',
hagyigácsó, ?agyigácsó 'az a gödör, ahonnan agyagot ásnak'
/I, 165--6/. Megerősíti ezt 1317/409: cca. foueas Agyagasow
nuncupatas /OklSz. 8, 32/ adat is. -- A XVII. sz. végi Agacsics
nevet a m. agyagos név idegenajkú átvételének tartom. Elsősor-
ban a vidék -- török elől menekülő -- délszláv ajkú lakosainak
nyelvén alakulhatott át, akiktől később a románok is átvették.
Bizonyos nehézség mutatkozik a m. gy helyett jelentkező g hang
miatt. Azonban a középkori m. Gyertyános helység neve is ma

Gertenyes /Hnt. 1926/, az elpusztult Sztaniszlóháza a.n. Gyertyános ma Gertenis nevű rét Kápolnás, hegy Kaprevár határában /GYÖRFFY I², 176/. A m. folnagy 'villicus' szóból származó horvát Folnágovics névben is ezt a hangváltozást látjuk, amely foglalkozásnévből alakult, hasonlóan a m. hegedűs > horvát Hegedusics /festőművész/ nevében.

A szóvégi Agyagos > Agacsics változás esetleg részben a magyarban is megtörténhetett, vö. m. agyaq > agyig, lapos > lapis szók változását. De a m. Hodos > r. Hodiş hasonló változásra mutat helységnevekben. A falut ugyanis 1786-ban Aqadiesch néven jegyezték föl /KorabLex. 5/.

Az említett Agyagos ~ Agadics ~ Agadici helységgel /azonos birtok- és tulajdonviszonyok között/ egy *Ménes[-nek olvasott] nevű mezőváros /oppidum/ is felbukkan. Először 1382-ben „mg. Steph. fily Pouse de Mynees” nevében jelentkezik /PESTY, Krassó III, 158 -- tulajdonképpen Szeri Pósa fia volt, vö. i. h. II/2, 34/.

A már említett -- és 1475. évi átíratban ránkmaradt -- 1471. évi adománylevelél, iktatóparancs stb. tisztán olvashatóan „Mylos ~ Milos”-nak írja az Agyagos-sal adományozott másik mezővárost. E név előbb, de utóbb is teljesen ismeretlen. Ha azonban az 1382-ben -- birtoklásra utaló -- Mynees-i nevet, a szeri Pósa fiak birtokában feltűnő és gúti Ország Mihálynak és nádasdi Ungor Jánosnak adományozott „Mylos ~ Milos cum districtu et eius pertinencys ... in de Crasso” mezőváros nevével; a gerssei Petők és nádasdi Ungor János közti birtokháborítási perben előkerülő Menes oppidum /1506, 1507, 1520: HO. V, 366, 397--403; PESTY, i. h. III, 483--4; CSÁNKI II, 104; PESTY, i. h. IV, 4/ nevével összevetjük, az azonosság bizonyossággá válik. Különösen, ha mint arra már az előzőekben a figyelmet felhívtam, 1475. évi megerősítő oklevélben átírt oklevél egyéb -- átírásból származtatható -- hibát is tartalmaz. Helye azonban ismeretlen.

Nem volna hiteles összehasonlításom, ha nem említenék meg Kölnök falu határában egy Milosie nevű szántó és kaszáló művelési ágú területet /PESTY, i. h. II/1, 293/ és a helység-

től ÉK-re eső 311 m magas Milosa hegyet /MILLEKER i. m. 57. lap és 5. jegyz./, Számbavehetőnek ezt nem látom, a Berzava e felső szakasza a XV.--XVI. sz. fordulóján nem települt be annyira, hogy ott mezőváros létesüljön.

Legkézenfekvőbb lenne a következő Menyes helységgel azonosítani, azonban a feltárt tulajdoni viszonyok ennek ellentmondanak.

Az oppidum nevét PESTY a Krassó megyei Ménes folyóval hozza összefüggésbe. E folyónak azonban forrásvidéke a közép-korban -- tudomásunk szerint -- lakatlan volt.

Nem foglalkoznék bővebben alábbi helységnevekkel és víznevekkel, ha DÉNES GYÖRGY alapvető és helyes útra terelő dolgozata: Ménes-patak /MNy. LXXV [1979.], 209--214/ meg nem jelenik. Megerősítésül s újabb adatok feltárása után a kép a következő.

1488-ban bukkan fel egy másik „Menes” helység, -- Haraszti Ferenc szőrényi bán kapja -- Cikóvásárhely kastély és mezőváros tartozékát Mátyás királytól /utóbbi a mai Vásáros ~Tárgoviste faluval azonosítható/. Ezután Haraszti Anna és Katalin kezével a Paksi illetőleg Lévai család birtokába jut. 1510-ben poss. Menies /PESTY i. h. III, 486/, majd 1510/511: poss. Menyes /Dl. 57 204 xerox másolata után -- Esterházy Dániel lt./, 1511: poss. Menyes ~ Menyes /Uo./.

A helységet -- DÉNEStől is ismert -- a Bégába ömlő Ménes patakok völgyében keresem. A névadó Ménes sorsát a Béga szabályozása határozhatta meg. E kétágú víz egyrészt a mai Radmanóc felől érkezett, s Babsa mellett folyt el. Nevét MILLEKER „pareu Minisul betranu” azaz 'öreg Ménes patak' néven említi, völgye Panyó és Székásnál a „valea Minisului” /I. h. 210/.

PESTY a mai Barafalva községnél írja: „A Minis patak, mely a községnél [Barafalva] csak 2--3 lábnyi szélességgel bír, a szomszéd Radmanestnél [ma Radmanóc] több mint 3000 n.ölnyi terjedelmű tóvá terjeszkedik ki, melyet a nép szláv néven barra-nak nevez.” /Krassó II/1, 24/.

Így e másik Ménes Barafalvától Fagymag - Vásáros mellett elfutó víz. A két Ménes /az 'öreg Ménes' és a 'Ménes' /felte-

hetően a mai Béga /a régi Kistemes/ elérése előtt egyesült, s egyesülve ömlött a Bégába. A Béga szabályozása átvágta a két Ménes patakot, s ma külön-külön ömlenek a Bégába.

A volt Ménes helyesen Menyes falu helyét a mai Barafalva Minis dűlőjében illetőleg a Peste Minis magaslatnál kereshetjük /PESTY i. h. II/1, 24 és MILLEKER i. h. 210/. Kis falu lehetett, a mai Barafalva és Fagyrag faluk között.

A volt Menyes helységeen átfolyó mai Ménes > r. Miniş patakok a menyhálról /Lota vulgaris Cuv./ kapták nevüket. DÉNES GYÖRGY kutatását tökéletesen igazolják a XVI. sz. elejéről /amikor is még ép a magyar nyelvterület/ a Menies ~ Menyes írásbeli adatok, amelyek csakis egyféleképpen, Menyes-nek olvashatók.

Az ismertebb, de előbbtől távol eső -- a Nérába /régén Nyárag/ ömlő -- Ménes-ről sajnos korai adatot nem ismerek; DÉNES 1865. évi adatát azonban közel másfél évszázaddal tudom előbbre vinni. 1723-ban a MERCY-féle térképen „Minis-Fl.[u^ß]” néven szerepel. 1774-ben jelent meg az erdélyi lovag Born Ignác könyve: „Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch den Temeswarer Banat, Siebenbürgen, etc. Frankfurt és Lipcse”. Ebben -- 1770-ben tett útjával kapcsolatban -- így ír: „Der kleine Fluß Menisch ..., Die Mundung der Menisch, wo sie sich in die Nera ergießet” /I. m. 85. lap/.¹ A 153. laphoz csatolt térképen a folyó „Die Monisch” nevet viseli, feltehetően a Die Monisch” írásmód helyett.

Míg a románok e Menyes folyó nevét is szintén Miniş-ként őrizték meg, a német írásbeli források „Menisch ~ Moenisch ~ Mönisch” alakban hozzák. A resicabányai születésű Édesapámtól is a nevet Mönisch-ként hallottam emlegetni. Legújabbban /1980/ felbukkant a Valea Minişului helysége név /Oravicabányától K-re/, de új település-e vagy mely helység kapta e nevet, megállapítani nem tudtam. A név régebbi forrásokban ismeretlen /Regényiné Izabella -- Scherer Antal, Donauschwäbisches Ortsnamenbuch.

¹ A könyv xerox másolatának rendelkezésre bocsátásáért a miskolci nehézipari egyetem levéltárvezetőjének, dr. Zsámboki Lászlónak tartozom köszönettel.

Darmstadt, 1980. 167/ -- közli a helység Minischthal német nevet is. De ez is új fordítás lehet, mert szerzője nem ismerte a helybeli németségtől használt Mönisch folyónevet.

REUTER CAMILLO

MÉG EGYSZER A BÖRHÍD-ROL

1. Nagy tudósok többféleképpen is hathatnak a tudomány fejlődésére. Először is természetesen saját munkásságukkal: írásokkal, könyvekkel, előadásokkal, tudományszervezői tevékenységükkel stb. Másodsor tanítványokon, híveken, követőkön keresztül, akik átveszik az eszmei örökséget és továbbfejlesztik azt. Sőt, van egy még közvetlenebb hatásuk a tudományra: ők az inspirálói és címzettjei a korunkban népszerű emlékkönyv-irodalomnak. Emlékkönyvbe írni jó. Emlékkönyvbe írva megtiszteljük az ünnepeletet. Ilyenkor minket is megtisztelnek, mert felkérnek, hogy írjunk valamit. Én is megtisztelve érzem magam, hogy adózhatok Pais Dezső emlékének egy kis tanulmány-nyal a Névtani Értesítő Pais-émlékszámában. S hogy stílszerű legyek, olyan kérdéshez szólok hozzá, amelynek első összefoglalása is emlékkönyvbe készült, a Pais-émlékkönyvbe /Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Írták tisztelői, barátai és tanítványai. Szerk. BÁRCZI GÉZA és BENKŐ LORÁND. Bp., 1956./.

2. KERESZTES KÁLMÁN „Börfa, börhíd -- bürü” című szép tanulmányának /Pais-Eml. 324--9/ középpontjában tájszóvizsgálat áll. Meggyőzően, alapos anyaggyűjtésre támaszkodva bizonyítja, hogy börfa ~ bürfa /stb./ 'gerendaféle, illetőleg valamely gerendaféléből készült eszköz /kocsin, szánkón, hajón stb./' szavunk eredetben és jelentésben nem azonos a hangzásban igen hasonló /olykor alaki egyezést is mutató/ bérfa ~ bélfa /stb./ 'valamely faeszköz belső szerkezeti eleme /járomban kerékben, vetélőben stb./' tájszóval. Az előbbi előtagjában a szláv eredetű bürü 'gerenda /stb./', az utóbbiában a finnugor eredetű